

АНОТАЦІЯ

Попов В. Ю. Методика розслідування терористичного акту. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (Галузь знань – 08 Право). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2021.

У дисертації на підставі концептуальних основ криміналістичної науки, аналізу норм чинного законодавства і сучасної практики його застосування, сформульовано та обґрунтовано низку теоретичних проблем та практичних рекомендацій щодо досудового розслідування терористичного акту, які мають значення для розвитку криміналістичних методик, теорії кримінального процесу та практичної діяльності правоохоронних органів.

Дослідження сутності тероризму як соціально-політичного явища через історичну призму показало, що на відміну від ранніх форм прояву терористичної діяльності, спрямованих переважно на використання методів терору як інструмента політичної боротьби, сучасний тероризм є якісно новим феноменом, особливою формою кримінального конфлікту, що передбачає використання ідеології насильства в якості засобу залякування, тиску або погрози, створення обстановки терору, атмосфери страху і безвихідності, досягнення широкого розголосу й суспільного резонансу з метою досягнення суб'єктами терористичної діяльності відповідної політичної, ідеологічної або корисливої мети. З'ясовано, що найбільш характерними ознаками сучасної терористичної діяльності слід вважати її здебільшого організований характер, ідеологічне прикриття політичної або корисливої мотивації, зрощування терористичної діяльності з міжнародною загальнокримінальною злочинністю, а також використання терористичними структурами глобалізаційних процесів та інтеграційних тенденцій як складових таких процесів для посилення впливу ідеології терористичних спільнот на території багатьох країн світу.

Запропоновано авторське визначення тероризму, під яким розуміють публічно вчинені, суспільно небезпечні злочинні дії або погрози такими, що передбачають організаційне, фінансове, матеріально-технічне або інше сприяння безпосередньому здійсненню одиничних або серії терористичних актів, спрямовані на нагнітання жаху і паніки, створення атмосфери безвихідності, пригніченості, неспокою з метою прямого або опосередкованого впливу щодо вчинення владними посадовими особами на користь терористів конкретних дій або виконання в їх інтересах відповідного комплексу політичних, соціальних чи економічних заходів.

Криміналістична характеристика терористичного акту розглядається як система криміналістично значущих відомостей про елементи механізму вчинення цих злочинів та кореляційні зв'язки між ними, що слугують предметно-інформаційною основою для розробки адресованих слідчій практиці науково-методичних рекомендацій, а також мають самостійне практичне значення для систематизації й аналізу вихідної інформації про терористичний замах, висунення й перевірки слідчих версій, вирішення інших завдань розслідування в умовах конкретної слідчої ситуації.

Розглянуто елементи способу терористичного акту: способи підготовки, вчинення та приховування злочину. Злочинці враховують найбільш сприятливі умови, що формуються на час здійснення терористичної атаки та обирають спосіб з урахуванням власних професійних здібностей, індивідуальних навичок та умінь. З'ясовано, що особливим способом приховування терористичного акту слід вважати приховування істинних цілей терористичного замаху. За ідеологічною основою терористичної діяльності насправді може приховуватися тактика політичної або геополітичної боротьби, спрямована на послаблення або усунення політичних супротивників, отримання повного контролю над природними та енергетичними ресурсами, виробничо-збутовими ланцюжками та галузями промисловості. Виявлено тенденції видозміни видів терористичного акту й

перехід до кібернетичного та біологічного тероризму у майбутньому зі збереженням усіх існуючих форм терористичної діяльності.

Визначено, що до криміналістичної характеристики особи терориста доцільно включати: 1) відомості про мотив вчинення терористичної діяльності (терористичні акти вчиняються на ґрунті національної ненависті, з релігійних, політичних або ідеологічних переконань, з екстремістських мотивів тощо); 2) загальнобіологічні відомості (вік, стать, рівень фізичної підготовки, особливі прикмети тощо); 3) відомості щодо соціальних ознак особистості (віросповідання, професійна приналежність, місце проживання, сімейний стан, соціальний статус, ціннісні орієнтири тощо); 4) відомості про особисті якості та психологічні особливості (емоційна вразливість, потяг до релігії, темперамент, інтелект, здібності, психічні відхилення, психологічна залежність тощо); 5) відомості про поведінку підозрюваного до, під час та після вчинення злочину.

У процесі проведеного дослідження встановлено, що терористичні організації мають складну ієрархічну структуру, що складається з керівного, посередницького та виконавчого складу її учасників. Визначено кримінальні ролі та відповідні до них кримінальні функції у складі терористичного формування. Розглянуто окремі типологічні характеристики особи терориста.

Виокремлено категорії осіб – потерпілих від терористичного акту, які є безпосередніми та опосередкованими об'єктами злочинного посягання. В одних випадках, потерпілими є особи, які стають об'єктами терористичного замаху випадково, в результаті випадкового збігу обставин під час їх перебування в місцях масового скупчення людей, в інших – це спеціально визначені посадові особи, які виконують певні владні або службові повноваження у відповідній галузі.

З'ясовано, що обстановка вчинення терористичного акту характеризується як сукупністю суспільно-політичних і соціально-економічних умов, явищ та процесів, інших чинників об'єктивної дійсності, що склалися на території держави у певний часовий період, так і сукупністю

обставин, які сформувалися на момент здійснення терористичного замаху в конкретному місці й у визначений час та безпосередньо сприяли або перешкоджали терористам у реалізації їх злочинних намірів. Здійснення терористичного акту обумовлюється його публічним і неприхованим характером, вирізняється очевидністю самої події злочину. Вибір безпосереднього об'єкта терористичного замаху зумовлюється насамперед мотивами здійснення терористичної діяльності, передбачувані кінцевим результатом терористичної атаки на певному об'єкті або території, а також прогнозованими подальшими негативними наслідками терористичного акту.

Відзначається, що вибір терористами певних знарядь злочину обумовлюється насамперед обраним способом злочинного посягання та низкою чинників, які є найбільш сприятливими для реалізації їх злочинних намірів. У якості знарядь та засобів вчинення терористичного акту злочинцями можуть використовуватися: вибухові пристрої та вибухові речовини; стрілкова або артилерійська вогнепальна зброя; технічні пристосування негайного або подальшого загоряння, легкозаймисті матеріали та горючі речовини; інші засоби (комп'ютерні віруси, біологічна або хімічна зброя, виробниче обладнання, транспортні засоби, предмети побутового призначення тощо).

Встановлено, що до типових слідів терористичного акту можуть бути віднесені: матеріальні сліди злочину (сліди вибуху, підпалу, використання вогнепальної зброї, розповсюдження отруйних речовин); ідеальні сліди злочину, які відображаються у вигляді пам'ятних образів у свідомості потерпілих, свідків-очевидців та підозрюваних; сліди комп'ютерної інформації (сліди електронного листування, відвідування інтернет-ресурсів з підозрілим контентом, комплексного шифрування операційної системи і жорсткого диска, використання бот-мереж, складних ланцюжків проксі-серверів тощо). Слідова інформація про злочин перебуває в кореляційній залежності від способу вчинення терористичних дій та може бути виявлена як

безпосередньо на місці вчинення терористичної атаки, так і на місці вчинення підготовчих дій.

Обстоюється думка про те, що обставини, які підлягають з'ясуванню при досудовому розслідуванні терористичного акту, необхідно розглядати у якості самостійного та невід'ємного елемента окремої криміналістичної методики. Визначено перелік обставин, що входять до предмета доказування у кримінальних провадженнях цієї категорії, з урахуванням специфічного механізму терористичної діяльності та особливостей криміналістичної характеристики аналізованих злочинів. Акцентується увага на тому, що перелік цих обставин може містити факти та відомості, що мають у процесі доказування допоміжний, орієнтуючий характер, проте їх встановлення має криміналістичне значення для одержання додаткових неспростовних доказів щодо розслідуваної події та винуватості злочинця.

Залежно від повноти вихідної інформації про характер і обставини розслідуваної події, які відомі на момент внесення відомостей про кримінальне провадження до Єдиного реєстру досудових розслідувань, повноти та характеру первісної інформації щодо особи терориста (особистостей членів терористичної групи або терористичної організації), виділено типові слідчі ситуації, що складаються на початковому етапі розслідування терористичного акту, визначено відповідні їм тактичні завдання та алгоритми дій слідчого щодо їх вирішення. Виокремлено типові слідчі версії, які підлягають перевірці на початковому етапі розслідування зазначених злочинів.

Визначено особливості організації та планування розслідування терористичного акту, що пов'язані з оптимізацією цього виду діяльності. Відзначається, що ефективність організації розслідування аналізованих злочинів багато в чому залежить від налагодженої координаційної системи взаємообміну інформацією про перебіг та результати розслідування між всіма членами слідчо-оперативної групи, використання допомоги громадськості та можливостей новітніх інформаційно-комунікаційних ресурсів. Водночас,

планування напрямів розслідування кожного конкретного кримінального провадження здійснюється з урахуванням вихідної слідчої ситуації, кількості встановлених епізодів терористичної діяльності, а також прогнозованих явищ і процесів, які можуть призвести до втрати важливої доказової інформації або інших негативних наслідків. Звертається увага щодо необхідності закріплення в КПК України положень, які передбачили б у випадку необхідності можливість проведення перевірки заяв та повідомлень про вчинене кримінальне правопорушення до початку досудового розслідування, в тому числі й шляхом отримання у регламентований термін відповідного висновку експерта.

Розкрито форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час досудового розслідування терористичного акту та окреслено вимоги (принципи) щодо формування та функціонування слідчо-оперативної групи як найбільш оптимальної форми взаємодії у досудовому розслідуванні аналізованих злочинів. З метою забезпечення ефективності діяльності слідчого з оперативними підрозділами запропоновано доповнити чинний КПК України відповідними положеннями, що стосуються організаційних форм взаємодії учасників слідчо-оперативної групи, а також чітко розмежувати компетенції слідчих та оперативних працівників у співмірному, пропорційному відношенні.

Запропоновано криміналістичні рекомендації щодо ефективного проведення огляду місця події, допиту та обшуку під час розслідування аналізованої категорії злочинів. Наголошено, що вирішити тактичні завдання, що постають перед слідчим, можливо лише шляхом залучення до відповідної слідчої (розшукової) дії кваліфікованих спеціалістів різного профілю, якими, залежно від способу здійснених терористичних дій, можуть бути спеціалісти в галузі вибухотехніки, протипожежної безпеки, хімічної технології, інформаційно-телекомунікаційних систем, судової медицини, балістики, криміналістичної техніки та інші фахівці.

Розкрито загальні положення тактики негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування терористичного акту та обґрунтовано доцільність додаткового врегулювання процесуальної форми провадження негласних слідчих (розшукових) дій, яка слугувала б достатньою гарантією як для одержання достовірної доказової інформації, так і для забезпечення захисту прав і свобод людини.

Визначено й охарактеризовано тактичні операції, які проводяться при розслідуванні терористичного акту та спрямовуються на вирішення окремих тактичних завдань: «Мотивація злочину»; «Викриття та затримання особи терориста»; «Зв'язок терористичного акту з іншими злочинами загальнокримінальної спрямованості»; «Розподіл кримінальних функцій учасників терористичної групи»; «Встановлення очевидців терористичного акту»; «Встановлення поширеності терористичного угруповання».

Розглянуто актуальні питання призначення судових експертиз як основної процесуальної форми використання спеціальних знань під час розслідування терористичного акту. Наголошено на особливій ролі інституту спеціальних знань в інформаційно-технологічному забезпеченні розслідування злочинів зазначеної категорії, як для успішного вирішення тактичних завдань, що постають перед слідством, так і для проведення повного, всебічного та об'єктивного досудового розслідування, забезпечення об'єктивності дослідження всіх обставин розслідуваної події.

Ключові слова: досудове розслідування, тероризм, терористичний акт, протидія, криміналістична характеристика злочинів, слідчо-оперативна група, групова (бригадна) організація розслідування, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, тактичні операції, судові експертизи.